

НАЦІОНАЛЬНА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ УКРАЇНИ
імені ЯРОСЛАВА МУДРОГО

ЛЮБЧЕНКО Павло Миколайович

УДК 342.55

МІСЦЕВЕ САМОВРЯДУВАННЯ В СИСТЕМІ ІНСТИТУТІВ ГРОМАДЯНСЬКОГО
СУСПІЛЬСТВА:
КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

Спеціальність 12.00.02 – конституційне право

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора юридичних наук

Харків - 2008

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі державного будівництва Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого, Міністерство освіти і науки України.

Офіційні опоненти:

доктор юридичних наук, професор **Баймуратов Михайло Олександрович**, Маріупольський державний гуманітарний університет, професор кафедри правознавства;

доктор юридичних наук, професор **Колодій Анатолій Миколайович**, Київський національний університет внутрішніх справ, начальник кафедри конституційного права;

доктор юридичних наук, професор **Нижник Ніна Романівна**, Інститут законодавства Верховної Ради України, завідувача відділу моніторингу ефективності законодавства, член-кореспондент АПрН України.

Захист відбудеться 20 травня 2008 р. о 10.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 64.086.04 в Національній юридичній академії України імені Ярослава Мудрого (61024, м. Харків, вул. Пушкінська, 77).

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого (61024, м. Харків, вул. Пушкінська, 70).

Автореферат розісланий 15 квітня 2008 року.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

В.П. Колісник

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дослідження. Загальною ознакою для більшості країн в третьому тисячолітті став пошук шляхів соціально-економічної, політичної, правової й духовної трансформації. Одним з пріоритетів національних інтересів України є розвиток громадянського суспільства і його демократичних інститутів. У зв'язку з цим особливої актуальності набувають фундаментальні наукові дослідження теорії громадянського суспільства, його структури, правового статусу окремих інститутів.

Зростаючі тенденції глобалізації актуалізують питання розвитку основоположних конституційних цінностей, правового забезпечення розбудови громадянського суспільства, пошук балансу між свободою й публічною владою, потребу в гармонічному поєднанні яких значною мірою може задовольнити місцеве самоврядування. Становлення й розвиток місцевого самоврядування як основоположного інституту громадянського суспільства вимагає з'ясування ціннісних критеріїв та орієнтирів, які вказують на зміст і головні напрямки діяльності органів і посадових осіб територіальних громад.

За таких умов виникає необхідність суттєвого вдосконалення правового регулювання місцевого самоврядування з метою задоволення зростаючих потреб людини, територіальних громад і суспільства в цілому щодо організації місцевого управління, злагодженого функціонування всіх інститутів громадянського суспільства, що є головною передумовою демократичних трансформацій, створення ефективної системи забезпечення реалізації прав та свобод людини і громадянина.

Відродження традицій національної культури, духовності, зміна філософії влади, посилення соціальної і правової захищеності населення, яке багато в чому виявилось не підготовленим до використання тих можливостей і переваг, які надає місцеве самоврядування, зменшення патерналізму в діяльності держави вимагають активізації вивчення його взаємовідносин з політичними партіями, громадськими, релігійними організаціями, профспілками та іншими інститутами громадянського суспільства. Детального аналізу потребують також механізми, що сприяють узгодженому функціонуванню інститутів громадянського суспільства й підходи до конструювання системи стримувань і противаг у їх взаємовідносинах.

Окремі правові питання становлення й розвитку громадянського суспільства та його інститутів порушувалися в працях деяких науковців, однак цілісної завершеної концепції сьогодні бракує. На дисертаційному рівні переважно досліджувалися проблеми взаємовідносин держави і громадянського суспільства. Місцеве самоврядування вітчизняними правознавцями розглядалося здебільшого як організація публічної влади на місцях, окремо аналізувалися правовий статус

територіальних громад, функції, компетенція, форми й методи діяльності їх органів та посадових осіб. Однак проблема місця і ролі місцевого самоврядування в системі інститутів громадянського суспільства та конституційно-правового регулювання їх взаємовідносин комплексно не досліджувалася.

Значну увагу вивченню конституційно-правових проблем організації й функціонування місцевого самоврядування приділяли такі вітчизняні вчені, як М.О. Баймуратов, О.В. Батанов, Ю.П. Битяк, В.І. Борденюк, В.Д. Волков, М.П. Воронов, Р.К. Давидов, В.М. Кампо, В.П. Колісник, А.М. Колодій, М.І. Корнієнко, В.В. Кравченко, В.С. Куйбіда, Н.Р. Нижник, М.П. Орзіх, Р.С. Павловський, О.В. Петришин, В.Ф. Погорілко, М.О. Пухтинський, П.М. Рабінович, А.О. Селіванов, С.Г. Серьогіна, Ю.М. Тодика, О.Ф. Фрицький, В.М. Шаповал, В.Д. Яворський та ін.

Незважаючи на те, що багато науковців розглядають місцеве самоврядування як один з основних інститутів громадянського суспільства, у вітчизняній конституційно-правовій доктрині немає комплексних досліджень цієї проблематики, а тому існує гостра необхідність у її всебічній науковій розробці. Дана робота має за мету усунути цю прогалину й запропонувати вирішення теоретико-правових проблем правового регулювання статусу місцевого самоврядування в системі інститутів громадянського суспільства, гармонізації їх взаємовідносин, становлення й розвитку конституціоналізму в Україні. Місцеве самоврядування в дисертації досліджується комплексно, системно, із залученням наукових праць вітчизняних і зарубіжних учених в галузі філософії, теорії держави і права, конституційного й адміністративного права, політології, соціології та історії.

Наведене зумовлює актуальність теми дисертаційної роботи, її важливе теоретичне і практичне значення для визначення стратегії розвитку місцевого самоврядування в Україні, вдосконалення чинного законодавства, створення ефективних механізмів забезпечення прав та свобод людини і громадянина на місцевому рівні.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Робота є складовою частиною наукових планів Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого і виконане в межах цільової комплексної програми «Права людини і проблеми становлення, організації і функціонування органів державної влади і місцевого самоврядування» № 0186.0.070865. Тема дисертаційного дослідження затверджена вченою радою Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого, протокол № 5 від 20 грудня 2002 р. Окремі її положення є складником досліджень за темою «Проблеми правового регулювання функціонування місцевого самоврядування і відносин комунальної власності» № 0100U006581, науковим керівником якої був автор дисертації.

Мета й завдання дослідження. Основна мета цієї наукової роботи полягає в розробці,

узагальненні й обґрунтуванні на основі нової парадигми громадянського суспільства основних положень теорії конституційно-правового забезпечення розвитку місцевого самоврядування, концептуальних засад його організації і функціонування в системі інститутів громадянського суспільства, як важливого складника процесу становлення й розвитку конституціоналізму в Україні.

Відповідно до мети були поставлені такі основні *завдання*:

- дослідити генезис ідей громадянського суспільства у вітчизняній і зарубіжній політико-правовій думці, їх значення для сучасних політичних та інституційних трансформацій;
- узагальнити й систематизувати сучасні підходи до інтерпретації громадянського суспільства, провести аналіз його структури;
- здійснити аналіз конституційно-правових засад становлення й розвитку інститутів громадянського суспільства в Україні, їх значення й соціальну роль у механізмі взаємного впливу, стримувань і противаг;
- на підставі системно-структурного аналізу запропонувати нову парадигму громадянського суспільства;
- визначити поняття «місцеве самоврядування», його місце й роль у громадянському суспільстві;
- з'ясувати сутність місцевого самоврядування як форми реалізації народного суверенітету й конституційного засобу обмеження державної влади;
- обґрунтувати значення громадянської й політичної активності людини, соціальних груп для розвитку місцевого самоврядування, сформулювати рекомендації щодо підвищення ініціативності громадян;
- провести порівняльний аналіз конституційного регулювання місцевого самоврядування в Україні та інших державах, на підставі чого опрацювати пропозиції стосовно можливості використання досвіду останніх при вдосконаленні національного законодавства;
- з'ясувати конституційно-правові основи взаємодії місцевого самоврядування з іншими інститутами громадянського суспільства;
- розглянути місцеве самоврядування як чинник забезпечення стабільності конституційного ладу і становлення конституціоналізму в Україні;
- визначити сутність і критерії ефективності місцевого самоврядування;
- сформулювати пропозиції й рекомендації по вдосконаленню конституційно-правового регулювання статусу територіальних громад, їх органів і посадових осіб, форм участі громадян у вирішенні питань місцевого значення.

Об'єктом дослідження є загальні закономірності еволюції і функціонування місцевого

самоврядування як основоположного інституту громадянського суспільства.

Предмет дослідження становлять конституційно-правові засади й особливості функціонування місцевого самоврядування в системі інститутів громадянського суспільства.

Методи дослідження. Методологічним підґрунтям роботи послужило застосування сучасних загальнонаукових і спеціальних методів пізнання, виявлених і розроблених наукою й випробуваних практикою. Системний підхід – основа методологічної конструкції всієї дисертаційної роботи, що визначає стратегію дослідження місцевого самоврядування в системі інститутів громадянського суспільства в єдності його соціального змісту та юридичної форми. Як загальнонауковий метод використано діалектичний підхід, згідно з яким відносини за участю суб'єктів місцевого самоврядування розглядалися в їх розвитку, взаємозв'язку і взаємодії. Шляхом використання методу міждисциплінарного аналізу комплексно розглянуто сутність місцевого самоврядування та його вплив на формування громадянського суспільства в Україні. Методи абстрагування й моделювання застосовувалися для визначення структури громадянського суспільства й опрацювання механізму забезпечення й реалізації прав та свобод людини і громадянина у сфері місцевого самоврядування.

Із спеціальних методів під час дослідження використовувалися: історичний – для дослідження еволюції теорії громадянського суспільства (пп. 1.1); порівняльно-правовий – з метою аналізу зарубіжного досвіду організації місцевого самоврядування й можливостей його застосування в Україні (пп. 2.6); системно-структурний – при розгляді структури громадянського суспільства та специфіки владних відносин у системі організаційних структур місцевого самоврядування (пп. 1.3, 4.2.); логіко-семантичний – для поглиблення понятійного апарату, визначення сутності й особливостей громадянського суспільства й місцевого самоврядування (пп. 1.4, 1.5, 2.1, 2.2); системно-функціональний – при з'ясуванні конституційно-правових аспектів взаємовідносин місцевого самоврядування з інститутами громадянського суспільства (пп. 2.3, розділ 3), взаємовідносин суб'єктів у системі місцевого самоврядування (пп. 4.4); статистичний і соціологічний – у процесі дослідження ефективності функціонування місцевого самоврядування, його впливу на розвиток інститутів громадянського суспільства (пп. 3.3-3.7, 4.3); метод прогнозування – для розробки пропозицій щодо подальшого вдосконалення конституційно-правового регулювання місцевого самоврядування в Україні (пп. 4.5, 4.6, 4.7).

Положення й висновки дисертації ґрунтуються на приписах Конституції, законів і підзаконних нормативно-правових актів України та зарубіжних країн, міжнародно-правових документів й актів органів місцевого самоврядування, які визначають правові засади становлення, функціонування й розвитку місцевого самоврядування в системі інститутів громадянського суспільства. Інформаційну й емпіричну основу роботи становлять матеріали практики діяльності

суб'єктів місцевого самоврядування в Україні та в інших державах, політико-правова публіцистика, довідкові видання, статистичні матеріали.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що дисертація є однією з перших наукових робіт, у якій комплексно, з використанням сучасних методів пізнання, урахуванням новітніх досягнень правової науки досліджено проблемні питання організації й функціонування місцевого самоврядування в системі інститутів громадянського суспільства і сформульовано пропозиції щодо їх вирішення. На фундаментальному рівні розглянуто концептуальні підходи до інтерпретації громадянського суспільства, проаналізовано його структуру, що дало можливість переосмислити деякі теоретичні положення науки конституційного права, викласти в авторському розумінні шляхи розв'язання низки проблем правової регламентації місцевого самоврядування, які сприяли б становленню й розвитку громадянського суспільства в Україні.

Результатом проведеного дослідження є розробка теоретико-правових засад нової концепції формування й функціонування місцевого самоврядування як інституту громадянського суспільства, сформульовано низку положень і висновків, запропонованих особисто здобувачем, до найбільш значущих з яких належать нижченаведені:

Уперше:

– визначено поняття й сутність місцевого самоврядування в контексті становлення й розвитку громадянського суспільства в Україні як інституту, що забезпечує реалізацію прав та свобод людини і громадянина, через самоврядне або публічне регулювання суспільних відносин на місцевому рівні й вирішення в інтересах територіальних громад питань місцевого значення;

– запропоновано систему ознак і структуру громадянського суспільства, з'ясовано роль і соціальне призначення інститутів громадянського суспільства в аспекті забезпечення реалізації прав та свобод людини і громадянина;

– місцеве самоврядування розглянуто як форма реалізації народного суверенітету й конституційний засіб обмеження державної влади в громадянському суспільстві;

– розкрито проблеми взаємовідносин місцевого самоврядування з інститутами громадянського суспільства, визначено форми їх взаємного впливу і сформульовано пропозиції щодо вдосконалення конституційно-правового регулювання їх статусу й діяльності;

– узагальнено організаційно-правові засади місцевого самоврядування в Україні шляхом застосування методу міждисциплінарного аналізу з використанням філософського, психологічного, соціологічного, аксіологічного, функціонального, інструментального, системного, історичного, порівняльного, політологічного й нормативного підходів.

Удосконалено:

– поняття «громадянське суспільство», для чого здійснено аналіз сучасних підходів до його

інтерпретації;

– обґрунтування значення громадянської й політичної активності для розвитку місцевого самоврядування, запропоновано шляхи її підвищення;

– існуючі погляди щодо співвідношення місцевого самоврядування й громадянського суспільства з позиції взаємозалежності їх розвитку;

– методологічні підходи до організації взаємодії органів держави й органів місцевого самоврядування як підсистем публічної влади, на основі чого зроблено висновок, що в перспективі відбуватиметься перехід від агентської моделі взаємовідносин до партнерства при чіткому функціонуванні механізму стримувань і противаг;

– систему критеріїв оцінки ефективності діяльності органів і посадових осіб місцевого самоврядування, погляди на проблему формування владних інституцій з урахуванням специфіки публічної влади, що здійснюється на цьому рівні;

– механізм правової регламентації відносин суб'єктів місцевого самоврядування з інститутами громадянського суспільства.

Дістали подальшого розвитку:

– дослідження конституційних засад становлення й розвитку громадянського суспільства, забезпечення прав і свобод людини як найвищої соціальної цінності;

– аналіз проблем, що існують у сфері місцевого самоврядування й негативно впливають на соціально-економічний розвиток територіальних громад, реалізацію функцій і повноважень їх органами й посадовими особами;

– дослідження форм участі громадян у вирішенні питань місцевого значення й визначення впливу інститутів громадянського суспільства на розвиток місцевого самоврядування;

– узагальнення конституційно-правового регулювання відносин у царині місцевого самоврядування в зарубіжних країнах та обґрунтування можливостей використання їх досвіду в Україні;

– основні напрямки реформування місцевого самоврядування як основного складника територіальної організації механізму публічної влади в громадянському суспільстві;

– положення конституційно-правової відповідальності у сфері місцевого самоврядування, дослідження причин виникнення конфліктів на місцевому рівні та шляхи їх вирішення.

Практичне значення одержаних результатів. Викладені в дисертаційній роботі положення, узагальнення, висновки і пропозиції мають як загальнотеоретичне, так і прикладне значення для науки конституційного права, державного будівництва й місцевого самоврядування. Вони спрямовані на подальший розвиток теорії громадянського суспільства, правового забезпечення розвитку місцевого самоврядування, вдосконалення регулювання відносин між

інститутами громадянського суспільства. Отримані висновки і сформульовані на їх підставі практичні пропозиції щодо шляхів реформування різних сфер суспільства спрямовані на вдосконалення й підвищення ефективності місцевого самоврядування по забезпеченню реалізації прав та свобод людини і громадянина. Сформульовані в дисертації концепція розвитку місцевого самоврядування й висновки щодо необхідності вдосконалення регламентації правового статусу територіальних громад, їх органів і посадових осіб можуть бути використані в подальшій практиці законотворення.

Результати дослідження можуть бути використані в науково-дослідній сфері для подальшого опрацювання теорії місцевого самоврядування, його ролі і значення для розвитку громадянського суспільства в Україні, активності й ініціативи населення, підвищення ефективності діяльності органів місцевого самоврядування.

У сфері правотворчості – сформульовані висновки і пропозиції можуть бути враховані при розробці концептуальних засад створення нової системи законодавства про місцеве самоврядування, для підготовки законодавчих актів, зокрема, нової редакції Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні», проектів законів «Про місцеві референдуми», «Про територіальний устрій України», «Про комунальну власність»; уже використовувалися при підготовці Статуту територіальної громади м. Харкова, регламенту виконавчих органів Харківської міської ради та інших нормативних актів.

У правозастосовчій діяльності – використання одержаних результатів дозволить поліпшити застосування приписів чинного законодавства, що регулює відносини у сфері місцевого самоврядування. Висновки й пропозиції дисертації використовувалися для підготовки Програми підтримки розвитку місцевого самоврядування в Харківській області та актів для її реалізації.

У навчальному процесі – матеріали дисертації застосовувалися при підготовці за участю автора розділів підручників, монографій, навчальних посібників, навчально-методичних рекомендацій, таких як «Організація місцевого самоврядування в Україні», «Державне будівництво й місцеве самоврядування в Україні», у викладанні відповідних навчальних дисциплін.

Положення й висновки даної наукової роботи можуть бути використані у правовиховній роботі для підвищення рівня правової культури населення, депутатів місцевих рад й службовців органів місцевого самоврядування. З використанням результатів наукових досліджень автором прочитано посадовим особам органів місцевого самоврядування Харківської області цикл лекцій з питань правового регулювання статусу територіальних громад, організації й діяльності місцевих рад та їх виконавчих органів.

Особистий внесок здобувача в одержання наукових результатів, що містяться в дисертації.

Дисертаційне дослідження виконано самостійно, всі сформульовані в ньому положення й висновки обґрунтовано на підставі власних досліджень автора. У колективній монографії «Місцеве самоврядування в Україні в умовах становлення правової держави» (За ред. Ю.М. Тодики і В.А. Шумілкіна. – Харків: Одиссей, 2004.) особисто дисертантом підготовлено в гл. 3 – § 2 «Територіальна основа місцевого самоврядування», § 3 «Матеріальна і фінансова основи місцевого самоврядування: проблеми теорії і практики», у гл. 4 – § 1 «Поняття функцій місцевого самоврядування та їх розвиток в умовах становлення правової державності та їх класифікація», § 2 «Розвиток компетенції місцевого самоврядування на сучасному етапі державотворення», § 3 «Акти органів місцевого самоврядування та їх посадових осіб: класифікація, проблеми теорії та практики», а також у співавторстві у гл. 1 – § 1 «Поняття місцевого самоврядування», в якому здобувачем комплексно проаналізовано різноманітні підходи до визначення місцевого самоврядування, сформульовано висновки щодо його природи й сутності і § 4 «Принципи місцевого самоврядування», в якому дисертантом проведено класифікацію принципів місцевого самоврядування, розкрито сутність принципу взаємодії органів державної влади та місцевого самоврядування, а також принципів, які стосуються виключно організації діяльності суб'єктів місцевого самоврядування, сформульовано висновки. У науково-практичному коментарі до Конституції України автором прокоментовано ст. 7. У науковій статті «Сутність компетенції органів самоорганізації населення» здобувачем проаналізовані компетенція і практика функціонування органів самоорганізації населення, сформульовано поняття компетенції. Ідеї та розробки, які належать співавторам, у дисертації не використовувалися.

Апробація результатів дисертаційного дослідження. Основні теоретичні положення дисертації доповідалися здобувачем на міжнародних, республіканських і регіональних наукових і науково-практичних конференціях, семінарах: “Актуальні проблеми формування правової держави в Україні” (м. Харків, 2000 р.); “Статут територіальної громади міста: проблеми розробки та впровадження в практику місцевого самоврядування в Україні” (м. Київ, 2000 р.); “Проблеми вдосконалення правового регулювання місцевого самоврядування” (м. Харків, 2001 р.); “Правові проблеми реформування регіональної влади” (м. Харків, 2002 р.), “Місцеве самоврядування і соціальні аспекти реформування АПК” (м. Харків, 2002 р.); “Державне управління та місцеве самоврядування” (м. Харків, 2003 р.); “Правові основи організації і діяльності добровільних об'єднань органів місцевого самоврядування” (м. Харків, 2003 р.); “Нормативно-правові та організаційні аспекти вдосконалення механізму надання управлінських послуг” (м. Харків, 2003 р.); “Нормативне регулювання місцевого самоврядування” (Кривий Ріг 2003 р.); “Місцеве самоврядування – фундамент народовладдя в Україні” (м. Харків, 2004 р.); “Проблеми вдосконалення правового регулювання місцевого самоврядування в Україні” (м. Харків, 2004 р.);

“Майбутнє України: федералізм, або демократична децентралізація влади?” (м. Харків, 2004 р.); “Шляхи вдосконалення законодавства про місцеві вибори в Україні” (м. Київ, 2005 р.); “Правова система суспільства: проблеми, перспективи” (м. Кіровоград, 2005 р.); “Проблеми правового забезпечення економічної та соціальної політики в Україні” (м. Харків, 2005 р.); “Соціально-політичні протиріччя та проблеми соціального партнерства” (м. Харків, 2005 р.); “Імператив національної консолідації: потенціал партійної системи та ресурси громадянського суспільства України” (м. Донецьк, 2005 р.); “Трансформація політики в право: різні традиції та досвіди” (м. Харків, 2005 р.); «Вибори народних депутатів 2006 року: відповідальність за порушення виборчого законодавства та шляхи вдосконалення суміжного законодавства» (м. Київ, 2005 р.); «Перспективи вдосконалення законодавчої бази самоврядування територіальних громад» (м. Київ, 2006 р.); «Теоретичні та практичні проблеми реалізації Конституції України» (м. Харків, 2006 р.); «Міське самоврядування в Україні: сучасність та перспективи» (м. Харків, 2007 р.); «Правова культура і громадянське суспільство в Україні: стан і перспективи розвитку» (м. Харків, 2007 р.) та ін.

Окремі теоретичні положення даної наукової роботи використовувалися автором у процесі викладання навчального курсу «Державне будівництво і місцеве самоврядування в Україні», зокрема, в лекціях і на семінарських заняттях то темах «Організація місцевого самоврядування в Україні», «Організація роботи органів та посадових осіб місцевого самоврядування». Основні положення дисертаційного дослідження протягом 2000-2006 рр. були викладені дисертантом на лекціях і семінарах-практикумах для сільських, селищних, міських голів і депутатів місцевих рад.

Публікації за темою дисертації. Основні теоретичні положення й висновки, сформульовані в дисертації, знайшли відображення в 51 науковій публікації, з яких 2 індивідуальні монографії, 29 статей у фахових наукових виданнях, 14 тез доповідей на наукових і науково-практичних конференціях, а також колективні: 3 навчальних посібники, 1 монографія, 1 підручник, 1 науково-практичний коментар.

Структура дисертації складається з вступу, чотирьох розділів, що поділяються на підрозділи, висновків і списку використаних джерел. Повний обсяг дисертації становить 399 сторінок. Список використаних літературних джерел складається з 415 найменувань, уміщених на 37 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **Вступі** обґрунтовується актуальність теми дисертації, визначаються її зв'язок з науковими планами та програмами, мета й завдання, об'єкт і предмет, методи дослідження, наукова новизна та практичне значення одержаних результатів, особистий внесок здобувача в їх одержанні, апробація результатів роботи, публікації, структура й обсяг дисертації.

Розділ 1 “Громадянське суспільство: теоретичні основи становлення і розвитку”, що складається з шести підрозділів, присвячено дослідженню теоретико-методологічних проблем аналізу ролі місцевого самоврядування в структурі громадянського суспільства, історико-теоретичних аспектів категорії «громадянське суспільство», визначенню його структури, обґрунтуванню необхідності розробки нової парадигми громадянського суспільства, аналізу конституційних засад його формування в Україні.

У підрозділі 1.1. «Теоретико-методологічні проблеми аналізу ролі місцевого самоврядування в структурі громадянського суспільства» розглядається соціальне призначення місцевого самоврядування, на яке поряд з державою покладається основна роль в організації суспільного життя й забезпеченні реалізації прав та свобод людини і громадянина. Саме цей інститут здатен підтримати різноманітні прояви громадянської активності і спрямувати енергію розрізаних об’єднань громадян на місцевому рівні в єдине русло для досягнення суспільно значущих результатів. Місцеве самоврядування в силу його складності й багатоаспектності вимагає різноманітних форм наукового пізнання. Методологічний плюралізм дає можливість пізнати його глибинну сутність, роль у структурі громадянського суспільства. Використання сучасної методології як сукупності теоретичних принципів, логічних прийомів і конкретних способів наукового пізнання дозволяє системно й комплексно розглянути це складне багатогранне явище.

Серед чинників, що впливають на розвиток місцевого самоврядування й одночасно на систему вищого рівня – громадянське суспільство, слід вирізнити: політичні, системно-структурні, функціональні, організаційні, соціально-психологічні, економічні, правові, територіальні. Вони поділяються на: об’єктивні (інститути, структури й механізми) і суб’єктивні (політична поведінка, культура й свідомість), індикаторні (показують ступінь розвитку місцевого самоврядування) та регулятивні (здійснюють позитивний чи негативний вплив на його розвиток). Сьогодні все ще зберігається тенденція, коли практика місцевого самоврядування випереджає темпи теоретичних досліджень, а наукою ще й досі не сформульовано цілісної концепції організації й функціонування місцевої влади. Ось чому теоретичному осмисленню проблематики місцевого самоврядування повинно передувати дослідження сутності громадянського суспільства, що зумовлено потребами наукового обґрунтування основних напрямків і перспектив майбутніх системних реформ (адміністративної, територіальної, бюджетної, податкової та ін.), які мають стати підґрунтям нового етапу суспільного розвитку.

У підрозділі 1.2. «Розвиток теорії громадянського суспільства» аналізуються основні етапи історичного розвитку ідей громадянського суспільства. У кожній країні громадянське суспільство розвивається під впливом комплексу різноманітних чинників, а тому етапи їх еволюції, як правило, не співпадають. Можна вести мову лише про певні тенденції європейського чи світового

характеру, основними серед яких є: а) поява витоків громадянського суспільства, заснованих на елементарній саморегуляції життя людських спільнот (до XV ст.); б) становлення його окремих інститутів (корпорації, релігійні інститути тощо), як відносно відокремлених від держави суб'єктів (XV – XIX ст.); в) суперництво й поступове зближення держави й інститутів громадянського суспільства на основі розуміння взаємозумовленості їх розвитку (XX ст.); г) інтеграція державних органів як основних управлінських інститутів до системи громадянського суспільства і посилення впливу народу на органи публічної влади (кінець XX – початок XXI ст.)

Загальними ознаками розвитку громадянського суспільства є багатовекторність і відсутність прямолінійності, на фоні поступальної суспільної еволюції, в окремих країнах, спостерігається і протилежна тенденція – відхід від демократизму й конституціоналізму до авторитаризму чи навіть тоталітаризму. Це дає підстави для висновку, що громадянське суспільство не є невідворотнім результатом суспільного розвитку, а його становлення і зміцнення є наслідком цілеспрямованої діяльності всіх суспільних інститутів.

У підрозділі 1.3. «Особливості сучасної інтерпретації категорії «громадянське суспільство» на підставі всебічного аналізу вітчизняної й зарубіжної філософської та правознавчої наукової літератури визначено стан і ступінь розробки проблеми в цілому. Категорія “громадянське суспільство” має надзвичайну змістовну широту. У ній міститься велика зона невизначеності, що породжує значні розбіжності в її тлумаченні. Абсолютно однакових суспільств немає й не може бути; існують різноманітні типи громадянського суспільства з різним ступенем інституційності, демократичності, активності громадян, які спираються на різні історичні, національні й політичні особливості відповідних країн.

Для характеристики громадянського суспільства важливе значення мають самоорганізаційний, демократичний і соціальний аспекти його функціонування, які в певні періоди можуть посилюватися або послаблюватися. Самоорганізаційний аспект – це діяльність різноманітних неполітичних об'єднань громадян, спрямована на вирішення справ окремих людей або невеликих груп; демократичний – діяльність організацій, які ставлять перед собою завдання сприяти формуванню і вираженню політичної волі громадян, участь у виборах та інших політичних заходах, участь у формуванні органів державної влади й органів місцевого самоврядування та/або контроль за їх діяльністю; соціальний – це реалізація в суспільстві функцій загального добробуту, допомога бідним, сиротам, інвалідам.

Категорія “громадянське суспільство” означає певний тип суспільства з відповідним рівнем соціального, економічного, політичного, культурного й правового розвитку, тобто система соціально-економічних і політичних відносин, що функціонують у правовому режимі соціальної справедливості й мають за мету створення умов, які забезпечують гідне життя людини, захист її

прав і свобод.

У підрозділі 1.4. «Основні аспекти нової парадигми громадянського суспільства» сформульовано й обґрунтовано систему поглядів на сутність і структуру громадянського суспільства, що може бути універсальною моделлю побудови й застосування оновленого понятійного апарату, який описує загальнодоступне розуміння взаємозв'язку і співвідношення інститутів громадянського суспільства.

Громадянське суспільство – це суспільство з відповідним ступенем забезпеченості базових цінностей, серед яких: людська гідність, права та свободи людини і громадянина, демократія, дотриманням принципів верховенства права, справедливості, плюралізму, толерантності. У статичному (інституційному) плані – це система соціальних інститутів (держава, сім'я, місцеве самоврядування, об'єднання громадян, релігійні організації, профспілки, національно-етнічні спільноти, ЗМІ, підприємницькі структури), у динамічному (функціональному) – система відносин (політичних, правових, економічних, соціальних, національних, духовно-моральних, релігійних, культурних тощо), які сприяють гармонійному розвитку людини як найвищої соціальної цінності, гарантують реалізацію й забезпеченість її прав та свобод і досягнення спільного блага.

У підрозділі 1.5. «Конституційні засади становлення та розвитку інститутів громадянського суспільства в сучасній Україні» розглядаються норми Конституції України, спрямовані на створення передумов формування й розвитку інститутів громадянського суспільства, зокрема тих, якими зумовлюється розбудова демократичної, правової, соціальної держави, втілення в життя принципу верховенства права, народного суверенітету, гарантування розвитку таких інститутів громадянського суспільства, як місцеве самоврядування (ст. 7), громадські організації, політичні партії, профспілкові організації (ст. 36), релігійні організації (ст. 35), сім'я (ст. 51), суб'єкти господарювання (ст. 42).

Сьогодні існує певна асиметрія в розвитку інститутів громадянського суспільства. Для досягнення оптимальної рівноваги необхідно забезпечити інститути громадянського суспільства від надмірних обмежень і позаправового впливу. Дійові механізми стримувань і противаг потрібні не лише в системі державної влади, а й у суспільстві в цілому. Основним складником концепції побудови в Україні громадянського суспільства має стати консенсус щодо основних цілей, цінностей і напрямів розвитку політичного устрою.

Зрілість громадянського суспільства залежить від багатьох чинників – економічних, політичних, соціально-культурних, ідеологічних, кожен з яких справляє безпосередній вплив як на відповідні інститути суспільства, так і на суспільну й індивідуальну свідомість. Чим різноманітніші й розвиненіші інститути громадянського суспільства, чим більше воно структуровано, тим помітніше його вплив на формування політичної влади, багатші можливості

контролю за її діяльністю.

У підрозділі 1.6. «Принцип “людина – найвища соціальна цінність” як конституційна передумова формування громадянського суспільства» сформульовано концепцію співвідношення особи, держави та інших суспільних інститутів, яка сприяє формуванню вільної особи з високою політичною, економічною і правовою культурою, свідомої своєї цінності й гідності. Інститути громадянського суспільства утворюються оскільки існує необхідність забезпечення умов для нормальної життєдіяльності людини, реалізації й захисту її прав та свобод. Політичні, економічні, соціальні й культурні права людини повинні мати своє відбиття й можливість реалізації у відповідних інститутах громадянського суспільства, як-то підприємництво, сім'я, політичні партії, громадські й релігійні організації, профспілки тощо.

Утвердження механізмів, здатних гарантувати неухильне дотримання визначених Конституцією й законами України прав і свобод громадян, істотне посилення контролю об'єднань громадян за діяльністю органів державної влади та органів місцевого самоврядування - ключові завдання на сучасному етапі суспільного розвитку країни. Це можливо лише за умови реального запровадження передбаченого Конституцією України принципу верховенства права, який вимагає підпорядкування діяльності владних інститутів потребам реалізації й захисту прав та свобод людини, забезпечення їх пріоритету серед інших цінностей суспільства.

Розділ 2. «Місьцеве самоврядування як основоположний інститут громадянського суспільства: теоретико-правові аспекти» складається з п'яти підрозділів, у яких досліджуються поняття й основні теорії місцевого самоврядування, його місце й роль у громадянському суспільстві, реалізації народного суверенітету та конституційному обмеженні державної влади, аналізується громадянська й політична активність, досвід конституційно-правового регулювання місцевого самоврядування в зарубіжних країнах.

У підрозділі 2.1. «Поняття й основні теорії місцевого самоврядування» аналізуються основні підходи до визначення сутності місцевого самоврядування (а) як одного з фундаментальних принципів конституційного ладу, (б) як однієї з форм народовладдя, (в) як специфічної підсистеми публічної влади, (г) як форми залучення громадян до участі у вирішенні питань місцевого значення, (д) як права, (е) як системної організації, (є) як різновиду суспільного управління.

Основні теорії місцевого самоврядування (громадівська, державницька, дуалістична) повною мірою не задовольняють новітніх потреб суспільного розвитку. Існуючі у світі муніципально-правові теорії, по суті, є вираженням певних типів правової культури, які об'єктивно складаються у житті конкретних суспільств. За сучасних умов теорія місцевого самоврядування не може бути філософською абстракцією, а має виступати органічним складником загального процесу розвитку громадянського суспільства в Україні. З урахуванням цього місцеве самоврядування слід

розглядати як сукупність норм права, систему органів та інститутів, які за допомогою відповідних прийомів і способів громадського та владного впливу забезпечують втілення волі територіальної громади в суспільні відносини.

У чинному законодавстві України місцеве самоврядування можна сформулювати як визнане й гарантоване право й реальну здатність територіальної громади безпосередньо або через її органи й посадові особи, діючи в межах Конституції і законів України, з використанням певної сукупності форм (видів) територіальної самоорганізації, власної матеріально-фінансової бази самостійно регулювати та вирішувати питання місцевого значення.

У підрозділі 2.2. «*Місьцеве самоврядування в структурі громадянського суспільства: теоретико-правові аспекти*» розкрито основні підходи до співвідношення місцевого самоврядування і громадянського суспільства. Оскільки останнє охоплює моральні, правові, економічні й політичні відносини, є всі підстави стверджувати, що структурними складниками громадянського суспільства є суб'єкти правових, економічних, політичних, соціальних, релігійних, духовних та інших відносин. Переважна більшість із названих суспільних відносин здійснюється за участю територіальної громади та її органів, що дає підстави для визначення місцевого самоврядування одним з основних інститутів громадянського суспільства.

Для громадянського суспільства характерним є те, що переважна більшість його інститутів формується і функціонує на засадах самоврядування й самоорганізації. Індивіди безпосередньо або через утворені ними органи вирішують питання своєї життєдіяльності, вільно формують певні інститути для спільного задоволення своїх потреб та інтересів, створюють для себе правила поведінки у формі соціальних, зокрема, правових норм, якими керуються у своїй діяльності. Особливо слід звернути увагу на те, що громадянин, реалізуючи свої права, здійснює місцеве самоврядування поряд з іншими жителями, а не одноособово. Місьцеве самоврядування є правом територіальної громади, а не правом окремого громадянина, вирішувати питання місцевого значення.

Місьцеве самоврядування в громадянському суспільстві це: а) специфічний (громадсько-публічний) інститут; б) право територіальних громад регламентувати значну частину справ громадянського суспільства і управляти ними, діючи в межах закону під свою відповідальність і у власних інтересах; в) форма політичної самоорганізації локальних співтовариств; г) право й реальна спроможність органів, сформованих територіальними громадами, підконтрольних і підзвітних їм, які виражають їх спільні інтереси, організовані й функціонують на основі демократичних принципів та взаємодіють між собою, змінювати суспільні відносини та приводити їх у новий, попередньо визначений стан; д) правова форма реалізації народного суверенітету.

У підрозділі 2.3. «Місцеве самоврядування як форма реалізації народного суверенітету і конституційний засіб обмеження державної влади» показано значення органів місцевого самоврядування у механізмі народовладдя. Органи державної влади й органи місцевого самоврядування, через які здійснюється влада народу, – це дві підсистеми, які у своїй сукупності створюють єдину цілісність – систему публічної влади. Органи місцевого самоврядування не входять до системи органів державної влади й інституційно є однією з форм реалізації народного суверенітету.

Місцеве самоврядування, як право територіальних громад вирішувати питання місцевого значення, визнано й гарантовано в Україні на конституційному рівні. За своєю сутністю це право є одночасно й обмеженням, що стосується всіх суб'єктів суспільних відносин (державних органів, партій, суб'єктів господарювання та інших інституцій), які не мають права замість територіальної громади чи її органів здійснювати місцеве самоврядування. Конституція й закони України охороняють і стабілізують розподіл повноважень між суб'єктами публічної влади. Законодавець не може ігнорувати права територіальної громади (а) самостійно вирішувати питання місцевого значення в межах Конституції й законів України, (б) обирати місцеві ради й сільського, селищного, міського голову, (в) на комунальну власність та управління майном і фінансами, (г) на захист місцевого самоврядування в судовому порядку.

Відносини держави й місцевого самоврядування мають будуватися за принципом взаємодії і противаг. Внаслідок такого складного переплетіння інституцій та їх спільних дій народжується і зміцнюється нова системна якість, досягається адекватний розвинутим країнам рівень відсутності загроз правам і свободам людини й базовим інтересам і цінностям суспільства.

Народ, уповноважуючи органи місцевого самоврядування на здійснення місцевого управління, тим самим обмежує державну владу. Сфера компетенції державної влади та місцевого самоврядування визначаються народом, суверенітет якого вище державного суверенітету. Спираючись на механізм суспільного саморегулювання, місцеве самоврядування, не порушуючи основ конституційного ладу України, виступає формою реалізації народного суверенітету й конституційним засобом обмеження державної влади.

У підрозділі 2.4. «Громадянська й політична активність як передумова розвитку місцевого самоврядування в Україні» детально досліджуються чинники, що впливають на активність громадян. Подальший розвиток місцевого самоврядування неможливий без активної участі об'єднань громадян як фактору збудження ініціативи і творчості, цивілізованого опонента, а в окремих випадках – партнера й контролера здійснення владних функцій. Участь громадян у діяльності інститутів місцевого самоврядування забезпечує не лише спільне вирішення найбільш важливих питань місцевого життя, але й сприяє формуванню їх громадянської самосвідомості та

зростанню масової політичної активності, що, у свою чергу, є необхідною передумовою розвитку демократії і становлення інших інститутів громадянського суспільства.

Підвищенню рівня громадянської й політичної активності у сфері місцевого самоврядування сприятимуть системні соціально-економічні, політичні, культурні й ідеологічні суспільні реформи. Політичний складник місцевого самоврядування повинен бути спрямований на підвищення ефективності місцевої влади з орієнтацією на інтереси й потреби жителів – членів територіальних громад, на визначення пріоритетів, знаходження компромісів, регулювання конфліктів, розширення видів форм політичної участі громадян, підвищення рівня їх впливу на органи влади та їх посадових осіб.

У підрозділі 2.5. *«Конституційно-правові засади місцевого самоврядування в зарубіжних країнах: порівняльно-правовий аспект»* аналізується досвід європейських країн щодо адміністративно-територіального устрою, організації публічної влади, конституційного закріплення поняття «місцеве самоврядування», гарантій його автономності. Вивчаються необхідність і можливість впровадження міжнародно-правових стандартів місцевого самоврядування в національне законодавство. Аналіз міжнародного досвіду забезпечує з'ясування специфічної соціально-юридичної природи місцевого самоврядування, його властивостей, ознак і закономірностей, форми буття. У зарубіжних країнах впроваджено різні системи управління на місцевому рівні, вибір якої зумовлюється державним режимом, формою державного устрою, різними підходами до розуміння сутності і природи державної влади, адміністративно-територіальним устроєм, національними та історичними особливостями й традиціями.

Незважаючи на очевидні відмінності політико-правових і муніципально-правових систем зарубіжних держав, органи місцевого самоврядування в них мають подібні функції й вирішують схожі завдання, забезпечуючи життєдіяльність громад. Спостерігається тенденція поступової уніфікації правового регулювання статусу суб'єктів місцевого самоврядування, форм і методів їх діяльності, що є частиною загальносвітового процесу зближення англосаксонської, континентальної, мусульманської, індуської та інших правових систем.

Розділ 3. «Конституційно-правові основи взаємовідносин місцевого самоврядування та інститутів громадянського суспільства» складається з восьми підрозділів, у яких досліджуються проблеми взаємовідносин суб'єктів місцевого самоврядування з органами державної влади, політичними партіями, громадськими, професійними й релігійними організаціями, ЗМІ, суб'єктами підприємництва, з такими специфічними інститутами громадянського суспільства, як сім'я, нація, національно-етнічні меншини.

У підрозділі 3.1. *«Місцеве самоврядування і державна влада в аспекті формування громадянського суспільства»* проведено аналіз їх взаємодії та співвідношення. Державний

механізм і місцеве самоврядування є інститутами громадянського суспільства, кожен з яких, здійснюючи притаманні йому функції, сприяє в цілому його становленню і розвитку. Місцеве самоврядування й державна влада є взаємозалежними, їх пріоритети визначаються верховним сувереном – Українським народом.

Форми і зміст взаємовідносин органів державної влади та органів місцевого самоврядування мають будуватися відповідно до конституційно-правових засад організації публічної влади в Україні, з урахуванням політики децентралізації й деконцентрації влади, єдності територіальної основи й чіткого розмежування предметів відання. Взаємодія між ними повинна базуватися на чіткій методологічній основі та втілюватися в різноманітних організаційно-правових формах. Зокрема: а) інституційних (створення спільних органів – координаційних, консультативних, дорадчих); б) правових (участь у розробці правових актів); в) організаційних (проведення спільних заходів: розширених колегій, засідань президій рад, семінарів, конференцій, "круглих столів", звітів перед громадами, перевірок тощо); г) інформаційних (обмін інформацією з питань місцевого значення: листування, телефонні переговори, надсилання проектів рішень і копій прийнятих актів тощо); г) матеріально-фінансових (спільне фінансування проектів місцевого і регіонального значення, створення спільних підприємств та організацій).

Конституційні положення про визнання і гарантування в Україні місцевого самоврядування означають, що питання місцевого значення можуть і повинні вирішувати територіальні громади або ж від їх імені та в їх інтересах органи місцевого самоврядування, а не органи державної влади. Обмеження державного впливу на сферу місцевого самоврядування має здійснюватися одночасно з розширенням контрольних і наглядових функцій з боку територіальних громад, у тому числі через інші інститути громадянського суспільства (політичні партії, громадські організації, профспілки та ін.).

У підрозділі 3.2. «Політичні партії як елемент громадянського суспільства та їх вплив на розвиток місцевого самоврядування» підкреслюється, що політичні партії мають значний потенціал впливу на розвиток місцевого самоврядування. Їх завдання у цій сфері: а) узгодження й узагальнення інтересів і потреб різноманітних груп, верств населення та індивідів, що потім формулюються в програмних документах, проектах нормативних актів, програмах соціально-економічного і культурного розвитку відповідних територій; б) представництво інтересів; в) забезпечення взаємозв'язку, взаємодії певних соціальних груп та органів місцевого самоврядування; г) організація політичного діалогу, конкуренція, співробітництво, створення коаліцій, блоків; д) пропаганда певних соціальних цінностей, стереотипів політичної поведінки; е) забезпечення політичної спадковості в культурі політичних відносин: передача певного політичного досвіду, традицій, культури представникам наступних поколінь; є) формування

політичної еліти, відбір кращих кандидатів на керівні посади в органи місцевого самоврядування.

Вплив політичних партій на діяльність органів місцевого самоврядування в останній час помітно зростає, що зумовлено інституційною специфікою функціонування влади й особливостями виборчої системи в Україні. Політичні партії виступають не тільки як важливий елемент політичної системи суспільства, але й як суб'єкт політичного процесу. Водночас занепокоєння викликає відсутність в Україні потужних політичних партій з дійовою системою місцевих осередків, що призводить до їх залежності від органів влади, бізнесових об'єднань та інших структур.

У підрозділі 3.3. «Громадські й професійні організації як структури громадянського суспільства та їх роль у розвитку місцевого самоврядування» наголошується, що вдосконалення правового регулювання взаємовідносин громадських організацій та органів місцевого самоврядування є умовою подальшого зростання ефективності місцевого управління, забезпечення прав, свобод та інтересів членів територіальної громади. Одним з головних завдань на нинішньому етапі становлення громадянського суспільства є утвердження правовими, соціально-психологічними й інформаційними засобами консенсусної моделі взаємовідносин громадських організацій та органів місцевого самоврядування, перехід до посиленого діалогу та партнерства.

За сучасних умов важливим завданням є залучення широкого кола громадських організацій до протидії тінізації, створення на їх базі громадської мережі контролю за рівнем прозорості роботи органів і посадових осіб місцевого самоврядування, а також сприяння утвердженню в суспільстві верховенства права, поваги до закону, дотримання принципу гласності, відкритості, чесності й конкурентності процедур. Місцеве самоврядування, професійні та інші спеціальні організації становлять різні форми громадської самодіяльності, які посідають окремі щаблі у громадянському суспільстві, мають різний правовий статус, функції й завдання. Разом із тим їх взаємодія на принципах діалогу, соціального партнерства і взаємної відповідальності сприяє зростанню довіри між владою й населенням, стабілізації суспільно-політичної ситуації в країні.

У підрозділі 3.4. «Релігійні організації як елемент громадянського суспільства та їх взаємовідносини з органами місцевого самоврядування» зазначається, що місцеве самоврядування й релігійні організації (церква) за своїм генезисом і сутністю мають різне соціальне призначення, власні нормативні системи, здатність інтегрувати маси людей і управляти ними. Водночас спорідненість низки їх інтересів і функцій визначає й детермінує їх конкуренцію за вплив на громаду, територіальну спільноту, а за певних умов і боротьбу за лідерство, Тому необхідна юридична упорядкованість відносин між цими суб'єктами, чітка регламентація їх правового статусу, розмежування сфер їх впливу.

Церква й релігійні організації в Україні відокремлені від держави, однак щодо місцевого самоврядування такої норми не встановлено. Оскільки органи місцевого самоврядування є складником публічної влади, а виконавчі органи місцевих рад здійснюють значну частину повноважень органів виконавчої влади, що надані їм законом, вважаємо, що положення щодо відокремленості місцевого самоврядування й релігійних організацій (церкви) повинно бути закріплене на конституційному рівні, оскільки це є однією з гарантій забезпечення права людини на свободу світогляду й віросповідання.

У підрозділі 3.5. «Засоби масової інформації як важливий структурний елемент громадянського суспільства та їх вплив на місцеве самоврядування» стверджується, що суспільство сьогодні й у майбутньому є насамперед інформаційним. Дедалі активніше і результативніше ЗМІ впливають на поведінку виборців, ефективно привертають їх увагу до певних проблем, можуть організувати їх всебічне обговорення, а також є основним комунікаційним каналом між владою й суспільством. Тільки вільна циркуляція інформації в соціальних зв'язках дозволяє громадянину уникнути жорсткої залежності від органів публічної влади і створює більш повні гарантії в задоволенні його інтересів.

Оскільки ЗМІ можуть негативно впливати на свідомість людини, громаді належить захищати свій інформаційний простір, обмежуючи діяльність тих, хто поширює небезпечну для морального і психологічного стану населення інформацію (порнографічного, профашистського, антисемітського напрямку). Основними недоліками інформаційної роботи органів місцевого самоврядування є: а) спонтанний характер інформаційної діяльності; б) відсутність довготривалої стратегії; в) неадекватний стиль подання матеріалів (шаблонність і пафосність їх викладення); г) заангажованість інформації, коли подається переважно позитивний, неproblemний матеріал; д) недостатня оперативність у поширенні інформації; е) небажання співпрацювати з незалежними (“незручними”) ЗМІ.

Неухильне забезпечення принципів свободи слова, безперешкодного доступу громадян до інформації, політичного плюралізму, недопущення будь-яких рецидивів політичної цензури й перешкоджання професійній діяльності журналістів має бути пріоритетним напрямком інформаційної політики органів місцевого самоврядування.

У підрозділі 3.6. «Суб'єкти підприємництва як елемент громадянського суспільства та їх взаємовідносини з органами місцевого самоврядування» підкреслюється, що в програмах соціально-економічного й культурного розвитку відповідних адміністративно-територіальних одиниць та інших цільових програмах місцеві ради мають чітко визначити комплекс заходів, спрямованих на формування ринкової інфраструктури, модернізацію комунального господарства, транспортної системи, розвиток промислового комплексу, інженерної інфраструктури тощо.

Органам місцевого самоврядування, взаємодіючи з підприємницькими структурами, належить спрямовувати свої зусилля на (а) збалансування інтересів усіх суб'єктів, (б) ефективне використання природних ресурсів, (в) розвиток соціально-економічного комплексу відповідних адміністративно-територіальних одиниць, (г) підвищення життєвого рівня населення та збереження навколишнього середовища, (д) справедливе вирішення питань місцевого значення з урахуванням інтересів усіх соціальних груп.

Суб'єкти підприємницької діяльності мають обов'язки перед відповідною територіальною громадою, що полягають у сплаті податків, збереженні довкілля, наданні достовірної інформації про товари й послуги, забезпеченні відповідних умов праці та її оплаті). Ігнорування підприємцями її інтересів зазвичай призводить до соціальних конфліктів. У перспективі підприємці, які орієнтуються на цінності соціальної відповідальності, збільшують потенціал свого економічного успіху, отримують високий рівень довіри з боку не тільки партнерів по бізнесу, а й територіальної громади, в інституційному середовищі якої вони функціонують.

У підрозділі 3.7. «*Місьцеве самоврядування і сім'я як структури громадянського суспільства*» підкреслюється, що сім'я є первинним та основним осередком суспільства, вона займає в ньому ключову позицію, служачи взірцем горизонтальної солідарності, колективної ідентичності й рівного доступу до участі в її житті всіх її автономних членів. Низка ознак є загальними і для сім'ї, і для місцевого самоврядування (свобода, солідарність, ініціативність, динамізм і спонтанна активність, взаємне визнання й рівність суб'єктів та ін.). Пріоритетність розвитку економіки в Україні відтісняє на другий план інші проблеми, у тому числі розвитку сім'ї. Однак, як свідчить практика, примат економіки в суспільстві, ліберальний індивідуалізм послаблюють сімейні взаємовідносини, а звідси – й соціальні зв'язки в територіальній громаді. Міцні сімейні й соціальні зв'язки є фундаментом територіальної громади й суспільства в цілому.

Розвиток і підтримка сім'ї мають бути одним з пріоритетних напрямів діяльності органів місцевого самоврядування. Для цього слід затверджувати відповідні регіональні й місцеві програми, розроблювати комплекс заходів з урахуванням історичних, національно-культурних та соціально-економічних чинників. Сім'я, як інститут громадянського суспільства, повинна бути включена в усі процеси суспільного розвитку, залучена до опрацювання й підготовки органами влади економічних, соціальних та інших рішень.

У підрозділі 3.8. «*Місьцеве самоврядування і нація та національно-етнічні меншини*» доводиться, що особливе значення у формуванні національної самосвідомості, в подоланні негативних стереотипів і комплексу неповноцінності, утвердженні нових ідеалів і передачі національних традицій, мовних, етичних та інших цінностей відіграє місьцеве самоврядування. Саме на рівні територіальних громад з використанням потенціалу системи публічних органів є

можливим забезпечення реалізації принципу національно-культурної автономії.

Місцеве самоврядування є одним із інституційних елементів механізму реалізації прав української нації й національних меншин. Національна самоідентифікація індивіда є більш потужною порівняно з його самоідентифікацією як члена територіальної громади, тому вони не повинні протиставлятися одна одній, а взаємодоповнюватися.

Багатонаціональність громад вимагає зваженої політики, адже підтримка виключно лише певної національної більшості порушує права етнічних меншин. Ось чому в територіальній громаді, спираючись на культуру усіх націй та етнічних меншин, має формуватися правова культура, яка згідно з конституційними принципами сприяла б забезпеченню рівного захисту й розвитку кожної людини незалежно від її національності.

Розділ 4. «Основні напрямки розвитку місцевого самоврядування в аспекті становлення конституціоналізму в Україні» складається із семи підрозділів, у яких досліджуються владні відносини в системі місцевого самоврядування, значення цього інституту для забезпечення стабільності конституційного ладу і становлення конституціоналізму в Україні, конфлікти між інститутами місцевого самоврядування та шляхи їх вирішення, правове регулювання контрольної та наглядової діяльності в системі місцевого самоврядування, відповідальність його суб'єктів, правова політика у сфері місцевого самоврядування, сутність і критерії його ефективності

У підрозділі 4.1. «Владні відносини в системі місцевого самоврядування» розмежовуються за функціональною спрямованістю (регулятивні, охоронні), рівнем індивідуалізації суб'єктів (відносні, абсолютні), галузями (конституційні, адміністративні, цивільні, кримінально-процесуальні та ін.), кількістю суб'єктів (прості, складні), розподілом між ними прав і обов'язків (односторонні, двосторонні, багатосторонні), волевиявленням сторін (договірні, управлінські). Як самоврядні, відносини характеризуються передовсім з огляду на їх матеріальний зміст, оскільки в них виявляються цінності муніципальної демократії. Свобода населення й окремих членів територіальної громади виступає основним об'єктом самоврядних відносин і одночасно головним складником їх матеріального змісту. Орган місцевого самоврядування в одних випадках виступає об'єктом влади, в інших – її суб'єктом, згідно з існуючим поділом влади між представницькими й виконавчими органами, ієрархією (у взаємовідносинах виконавчого комітету й відділів, управлінь) і можливостями взаємовпливу (сільського, селищного, міського голови й відповідної ради).

Для підвищення дієвості місцевого самоврядування повинні бути налагоджені і відпрацьовані чіткі схеми взаємодії структур, що забезпечують ефективне прогнозування, дозволяють вчасно виявляти негативні тенденції й оперативно реагувати на них. Нова управлінська система на місцевому рівні повинна не лише реагувати на зміни зовнішнього і

внутрішнього середовища, а й попереджати їх. Система місцевого самоврядування має становити собою орієнтовану на людину взаємозалежну сукупність органів, забезпечувати права і свободи індивіда, задовольняти його інтереси як споживача управлінських послуг. Така організація місцевого самоврядування дозволить забезпечити гнучкість і можливість швидкого реагування на зміни в суспільстві завдяки створенню нової системи комунікацій та інформації.

У підрозділі 4.2. «*Місцеве самоврядування як чинник забезпечення стабільності конституційного ладу і становлення конституціоналізму в Україні*» акцентується увага на тому, що всі процеси в суспільстві взаємопов'язані і взаємозумовлені. Ось чому гармонійний розвиток інститутів громадянського суспільства є запорукою стабільності конституційного ладу, розвитку конституціоналізму й ефективної реалізації принципу народовладдя. Роль і місце органів місцевого самоврядування в механізмі забезпечення конституційного ладу й розвитку конституційності визначається їх сутністю і здатністю вирішувати конкретні завдання на місцевому рівні в різних сферах життєдіяльності. Саме вони можуть відігравати роль сигнальної системи (а) про виникнення джерел небезпеки та посилення загроз, (б) своєчасного виявлення й попередження виникнення кризових ситуацій, конфліктів і протиріч, (в) громадського контролю за діяльністю й виконанням рішень органів державної влади, (г) залучення широкого загалу громадян до практичної діяльності по забезпеченню національної безпеки, стабілізації обстановки, досягненню громадянського миру та злагоди, (д) формування громадської думки, розвитку правосвідомості та правової культури населення. Процес розвитку місцевого самоврядування нерозривно пов'язаний з формуванням сучасних уявлень про демократію, права та свободи людини і громадянина, що становлять собою конституційну основу розвитку громадянського суспільства.

У підрозділі 4.3. «*Конфлікти між інститутами місцевого самоврядування та шляхи їх вирішення*» розкриваються причини конфліктів у сфері публічного управління. Конфлікти у сфері місцевого самоврядування – це зіткнення протилежних інтересів, поглядів, загострення суперечностей, що викликають ускладнення або гостру боротьбу між суб'єктами його системи. Аналіз діяльності суб'єктів місцевого самоврядування свідчить, що найбільш поширеними в цій царині є конфлікти ресурсні, статусно-функціональні, а також ідей, норм, принципів та інтересів. Об'єктом конфліктів завжди виступає певний дефіцитний ресурс (матеріальна або духовна цінність), яким прагнуть володіти або користуватися конфліктуючі сторони. У системі місцевого самоврядування існують дві основні групи способів розв'язання конфліктів – правові (судом, вищестоящим органом публічної влади в адміністративному порядку) й організаційні (переговори, інформування).

Громадянське суспільство сприяє формуванню структур і процедур компромісу, створює

підґрунтя для ефективного регулювання конфліктів між групами й індивідами, об'єднання інтересів і пошуків можливостей досягнення консенсусу. Механізми регулювання конфліктів і об'єднання інтересів можуть бути дієвими, лише якщо вони більш-менш відкрито виявлені в суспільстві. Плюралізм інтересів і поглядів різних суб'єктів громадянського суспільства і політичного процесу зумовлює потребу в узгодженні їх волі й намірів для досягнення загальнонаціональних цілей.

У підрозділі 4.4. «Теоретико-правові аспекти регулювання контрольної й наглядової діяльності в системі місцевого самоврядування» підкреслюється, що становлення дієвого місцевого самоврядування як форми народовладдя, інституту громадянського суспільства значною мірою залежить від ефективності системи нагляду й контролю. Для впровадження ефективного громадського контролю важливим є забезпечення відкритості й прозорості діяльності органів і посадових осіб місцевого самоврядування.

Недосконалість нормативно-правового регулювання взаємовідносин суб'єктів місцевого самоврядування і державних органів, що здійснюють контрольні і наглядові функції, негативно впливає на забезпечення конституційного права територіальних громад і їх органів самостійно вирішувати питання місцевого значення. У законодавстві чітко не вказано, в яких випадках здійснюється контроль, а в яких адміністративний нагляд, не вписані процедури їх реалізації. Закріпити зазначене в нормативних актах пропонуємо наступним чином: а) адміністративний нагляд – це комплекс заходів органів державної влади, спрямованих на перевірку законності дій і рішень органів і посадових осіб місцевого самоврядування і визнання їх незаконними в судовому порядку; б) контроль – це система заздалегідь спланованих чи позапланових дій органів виконавчої влади, що здійснюються з метою перевірки стану реалізації повноважень органів виконавчої влади на відповідній території. При цьому контролюючим органам слід надати право (а) вимагати приведення рішень у відповідність із законом, (б) зупиняти дію актів органів і посадових осіб місцевого самоврядування, прийнятих у зв'язку зі здійсненням повноважень органів виконавчої влади, (в) виконувати безпосередньо функції органу управління на певній території в разі бездіяльності органу місцевого самоврядування.

У підрозділі 4.5. «Зміст, характеристика і специфіка відповідальності суб'єктів місцевого самоврядування» наголошується, що специфічність юридичної відповідальності органів місцевого самоврядування дозволяє її виокремити як вид публічно-правової відповідальності. Її виділення зумовлено необхідністю систематизації відповідальності, що існує (застосовується) у сфері місцевого самоврядування. Відповідальність органів і посадових осіб місцевого самоврядування, виступаючи важливою гарантією його ефективності, в той же час спрямована на виконання низки завдань, як-то: а) забезпечення реалізації функцій місцевого самоврядування й належне виконання

ними своїх повноважень; б) максимальне врахування й захист законних прав та інтересів територіальних громад при вирішенні питань місцевого значення; в) стимулювання виконання органами й посадовими особами місцевого самоврядування прийнятих на себе майнових та інших зобов'язань перед юридичними і фізичними особами; г) суворе дотримання законності в діяльності цих суб'єктів; д) тісна взаємодія членів відповідної територіальної громади з її органами й посадовцями. Така відповідальність сприяє забезпеченню функціонування місцевого самоврядування в інтересах населення й суспільства в цілому. В умовах розбудови правової державності і становлення громадянського суспільства вона має суттєве значення, оскільки є дійовим засобом забезпечення законності в діяльності владних органів, у створенні умов, які виключали б будь-які порушення прав місцевого самоврядування з боку інших суб'єктів суспільних відносин, у належній реалізації Конституції України й чинного законодавства.

У підрозділі 4.6. «Правова політика у сфері місцевого самоврядування» вказується, що така правова політика складається з розробки і впровадження юридичних ідей концептуального характеру, прийняття, вдосконалення й реалізації відповідних правових норм Конституції й законів України. Вона легітимізує систему пріоритетів місцевого самоврядування, орієнтує його органи на захист прав і свобод людини, оптимізацію правового регулювання процесів самоорганізації й самоуправління територіальних громад.

Місцеве самоврядування потребує комплексного, системного регулювання на трьох рівнях: а) конституційний, на якому встановлюються базові принципи й концептуальні засади; б) законодавчий – конкретизація конституційних положення та закріплення основ місцевого самоврядування; в) локальний, на якому відповідно до Конституції та законів України, з урахуванням історичних і національно-культурних традицій, соціально-економічних і географічних особливостей місцевого життя має регулюватися переважна більшість суспільних відносин місцевого самоврядування.

На сучасному етапі розвитку місцевого самоврядування треба поступово обмежувати рівень імперативного регулювання державою відносин у цій сфері, ширше застосовувати диспозитивні й рекомендаційні норми. За визначеною Конституцією концепцією місцевого самоврядування необхідно провести реформування організаційних, територіальних, матеріально-фінансових та інших основ, що має сприяти його розвитку як основоположного інститут громадянського суспільства

У підрозділі 4.7. «Сутність і критерії ефективності місцевого самоврядування» окреслюються напрямки підвищення ефективності діяльності органів місцевого самоврядування, серед яких основними є: а) удосконалення правового регулювання структури й функцій органів і посадових осіб місцевого самоврядування; б) забезпечення участі громадян в управлінні

місцевими справами не лише через вибори й місцевий референдум, а й через постійно діючі конкуруючі групи з особливими інтересами, які спроможні відстоювати інтереси своїх членів і нести витрати; в) наявність ефективного судового захисту інтересів окремих громадян, територіальної громади в цілому; г) скорочення можливості органів місцевого самоврядування надавати пільги окремим суб'єктам господарювання; д) створення інституційного середовища, орієнтованого на зростання продуктивності, в якому бізнес із чинника, сприяючого корупції, трансформується у силу, яка не допускати подібної поведінки службовців і вимагатиме розробки й реалізації політики, спрямованої на створення суспільних благ у вигляді умов для ефективної підприємницької діяльності.

В оцінці ефективності роботи органів і посадових осіб місцевого самоврядування пріоритетними повинні бути соціальні показники (довголіття, освіта, рівень доходу тощо), інфраструктурні ж мають відігравати другорядну, допоміжну роль. Правові й організаційні інновації повинні бути комплексними і спрямованими на вдосконалення функціонування місцевого самоврядування як інституту громадянського суспільства й підсистеми публічної влади.

ВИСНОВКИ

У дисертації здійснено теоретичне узагальнення й нове вирішення наукової проблеми конституційно-правового регулювання місцевого самоврядування в системі інститутів громадянського суспільства. Його результатом стало вироблення й обґрунтування основних положень теорії конституційно-правового забезпечення демократичного розвитку місцевого самоврядування в процесі становлення громадянського суспільства в Україні як інституту, що забезпечує реалізацію прав та свобод людини і громадянина через самоврядне або публічне регулювання суспільних відносин на місцевому рівні та вирішення в інтересах територіальних громад питань місцевого значення. В роботі сформульовано низку висновків, пропозицій і рекомендацій, спрямованих на опрацювання нових підходів до визначення статусу місцевого самоврядування в системі інститутів громадянського суспільства, оновлених уявлень про напрямки його реформування, розроблення концептуальних засад організації, функціонування і правового забезпечення інституту місцевого самоврядування. Основні з них такі:

1. Категорія «громадянське суспільство» є якісною характеристикою розвитку певного соціуму, в якому досягнуто високого рівня утвердження й забезпечення прав і свобод людини. Для такого суспільства характерні наступні основні риси: а) визнання прав, свобод і законних інтересів людини, обов'язковість їх забезпечення державою та іншими інститутами громадянського суспільства; б) високий рівень правової культури громадян; в) невтручання органів публічної влади у приватне життя індивідів; г) неухильне дотримання конституційних принципів в

організації публічної влади; д) загальна постійна поінформованість людини у справах суспільства й держави; е) самоврядування й самоорганізація; є) виборність органів публічної влади на певний строк та їх підзвітність; ж) приватна власність як матеріальна основа особистої свободи індивіда; з) розвиток господарсько-економічних відносин, що базуються на конкуренції й вільному ринку; и) високий рівень значущості громадської думки; і) розвиненість та ефективність правової системи; й) справедливе правосуддя; к) становлення й розвиток різноманітних видів об'єднань: політичних, економічних, культурних, релігійних, професійних та ін. Для України характерна асиметричність у розвитку інститутів громадянського суспільства. Для досягнення оптимальної рівноваги необхідно забезпечити інститути громадянського суспільства від надмірних обмежень і позаправового впливу. Жоден із його інститутів не повинен бути домінуючим, а їх взаємодія має утворювати єдину цілісну систему для досягнення синергетичного ефекту.

2. Конституція України закріпила правові засади становлення громадянського суспільства, які є підґрунтям для подальшого розвитку законодавства й визначення правового статусу його інститутів, форм і методів їх взаємного впливу, створення ефективного механізму стримувань і противаг не лише в системі державної влади, а й у громадянському суспільстві в цілому. Фундаментом концепції побудови в Україні громадянського суспільства має стати консенсус щодо основних цілей, цінностей і напрямків розвитку політичного устрою. На відміну від існуючих раніше уявлень, у яких абсолютизувалися приватні інтереси, концепція сучасного громадянського суспільства має базуватися на визнанні потреби в забезпеченні гармонійного поєднання приватних і публічних інтересів. Серцевиною громадянського суспільства є людина, її права, свободи й інтереси. Утворення всіх його інститутів зумовлено тим, що існує необхідність забезпечення умов для нормальної життєдіяльності індивіда, реалізації й захисту його прав та свобод.

3. Сформульована в Конституції України парадигма розвитку громадянського суспільства є основою гармонізації інтересів усіх його інститутів. Місцеве самоврядування має важливе значення в системі громадянського суспільства, постає як фактор збудження, активізації політичної та громадської активності населення, що дає можливість територіальним громадам ефективно вирішувати питання місцевого значення. Будучи багатогранним політико-правовим явищем, місцеве самоврядування виступає як (а) фундаментальний принцип конституційного ладу, (б) форма народовладдя, (в) системна організація, (г) форма реалізації публічної влади, а його органи і посадові особи – як її підсистема, (д) форма залучення громадян до участі у вирішенні питань місцевого значення, (е) право територіальної громади, (є) різновид суспільного управління.

4. Механізм реалізації місцевого самоврядування – це сукупність органів та інших інституцій, які, керуючись нормами права, за допомогою певних методів, прийомів і способів громадського і владного впливу забезпечують втілення волі територіальної громади в суспільні

відносини на місцевому рівні. Сукупність правових норм, що регулюють організаційну структуру, статус і діяльність суб'єктів місцевого самоврядування, взаємовідносини його органів і посадових осіб між собою в процесі здійснення владної діяльності, становить конституційно-правовий інститут місцевого самоврядування.

5. У громадянському суспільстві місцеве самоврядування – це (а) специфічний (публічний) інститут громадянського суспільства, (б) право територіальних громад регламентувати значну частину справ громадянського суспільства, діючи в межах закону під свою відповідальність і у власних інтересах, (в) форма самоорганізації локальних співтовариств, (г) право й реальна спроможність органів, сформованих територіальними громадами, регулювати суспільні відносини з метою вирішення питань місцевого значення, (д) правова форма реалізації народного суверенітету.

6. Суб'єкти місцевого самоврядування відіграють важливу роль у конституційному механізмі політичної інституціоналізації громадянського суспільства, зміцненні конституційного ладу, реальному забезпеченні й гарантуванні прав та свобод людини і громадянина. Процеси становлення й розвитку місцевого самоврядування і громадянського суспільства в Україні взаємопов'язані і взаємозумовлені. Потребує суттєвого удосконалення регламентація форм участі громадян у здійсненні місцевого самоврядування. На законодавчому рівні необхідно врегулювати порядок підготовки і проведення місцевих референдумів, загальних зборів, громадських слухань та інших форм безпосередньої демократії, визначити підходи до встановлення питань, які можуть розглядатися на місцевому рівні, створити дієвий механізм реалізації прийнятих рішень.

7. Діяльність органів місцевого самоврядування й органів державної влади має бути функціонально і структурно розмежована, взаємодія між ними повинна базуватися на чіткій методологічній основі та втілюватися в різноманітних організаційно-правових формах, як-то: а) інституційних (створення спільних координаційних, консультативних, дорадчих органів); б) правових (участь у розробці правових актів); в) організаційних (проведення спільних заходів – розширених колегій, засідань, семінарів, конференцій, звітів перед громадами, перевірок тощо, участь посадових осіб місцевих держадміністрацій у засіданнях органів місцевого самоврядування, а депутатів і муніципальних службовців у роботі держадміністрацій); г) інформаційних (обмін інформацією з питань місцевого значення – листування, телефонні переговори, надсилання проектів рішень і прийнятих актів); д) матеріально-фінансових (спільне фінансування проектів місцевого й регіонального значення, створення спільних підприємств та організацій).

8. Головні завдання політичних партій у сфері місцевого самоврядування: а) узгодження й узагальнення інтересів і потреб різноманітних груп, верств населення та індивідів, що потім формулюються в програмних документах, гаслах, поточних заявах, проектах нормативних актів,

програмах соціально-економічного й культурного розвитку відповідних територій; б) представництво інтересів; в) забезпечення взаємозв'язку, взаємодії певних соціальних груп та органів місцевого самоврядування; г) організація політичного діалогу, конкуренція, співробітництво, створення коаліцій, блоків; д) пропаганда певних соціальних цінностей, стереотипів політичної поведінки; е) забезпечення політичної спадковості в культурі політичних відносин – передача певного політичного досвіду, традицій, культури представникам наступних поколінь; є) формування політичної еліти, відбір кращих кандидатів на керівні посади в органи місцевого самоврядування.

9. Важливою умовою подальшого зростання активності громадських організацій, як у захисті прав та інтересів своїх членів, так у взаємодії з органами місцевого самоврядування є постійне вдосконалення правового регулювання відносин у цій сфері з дотриманням вимог партнерства, оскільки цілком очевидно, що громадські організації й надалі залишатимуться впливовим чинником формування громадянського суспільства в Україні. Одними з основних напрямків роботи цих організацій є забезпечення громадського контролю стосовно діяльності органів місцевого самоврядування, дотримання принципу гласності, відкритості, чесності й конкурентності процедур.

10. Однією з умов сталого розвитку територіальних громад є юридична впорядкованість відносин між суб'єктами місцевого самоврядування й релігійними організаціями, чітке визначення їх правового статусу, розмежування їх сфер впливу. На законодавчому рівні потрібно закріпити за органами й посадовими особами місцевого самоврядування обов'язок сприяти встановленню відносин взаємної релігійної і світоглядної терпимості й поваги між громадянами, які сповідують релігію або не сповідують її, між віруючими різних віросповідань та їх релігійними організаціями, заборонити матеріально й фінансово підтримувати релігійні організації та втручатися в їх законну діяльність.

11. Територіальні громади зацікавлені у сталому розвитку підприємництва як найважливішої сфери життєдіяльності суспільства. З урахуванням того, що одних тільки ринкових механізмів недостатньо для вирівнювання можливих дисбалансів між різними галузями підприємницької діяльності, запобігання протистоянню монополізації окремих галузей виробництва й послуг повноваження органів і посадових осіб місцевого самоврядування у цій сфері потребують розширення.

12. Сім'я, як первинний, основний осередок суспільства, займає ключову позицію в розвитку місцевого самоврядування, служачи взірцем, так би мовити, горизонтальної солідарності, колективної ідентичності й рівного доступу до участі в сімейному житті всіх її членів. Розбудова і підтримка інституту сім'ї мають бути пріоритетними напрямками діяльності органів місцевого

самоврядування. Для цього необхідно опрацювати й затверджувати відповідні регіональні й місцеві програми з урахуванням історичних, національно-культурних, демографічних, соціально-економічних та інших чинників.

13. Багатонаціональність громад вимагає зваженої політики, адже підтримка (за рахунок місцевого бюджету чи комунального майна) виключно населення певної національності порушує права інших етнічних меншин. Важливим є формування такої правової культури, яка враховувала б культуру всіх націй та етнічних меншин і відповідно до конституційних принципів забезпечувала рівний захист і розвиток кожної людини незалежно від її національності. Участь у вирішенні питань місцевого значення сприятиме взаєморозумінню між представниками всіх національних та етнічних груп, поглибленню взаємоповаги, інтеграції їх зі збереженням кожною з них своєї самобутності в єдину політичну націю – Український народ.

14. Місцеве самоврядування відіграє важливу роль у забезпеченні стабільності конституційного ладу в країні, що зумовлено його автономністю щодо системи органів державної влади, відсутністю ієрархічної підпорядкованості, специфічним порядком формування. Органи місцевого самоврядування, будучи відповідальними перед територіальними громадами, повинні відстоювати місцеві інтереси, діючи в межах Конституції й законів України.

Становлення громадянського суспільства, формування конституціоналізму вимагають функціонування органів публічної влади на концептуально нових засадах, насамперед на пріоритетності прав та свобод людини і громадянина. Трансформаційні процеси, що відбуваються в Україні, об'єктивно вимагають суттєвої зміни підходів до розуміння місцевого самоврядування не лише як системи органів публічної влади, а в принципово новому сприйнятті – як інституту громадянського суспільства.

15. Система місцевого самоврядування має складатися з органів, орієнтованих на споживача управлінських послуг, які при збереженні загального керівництва повинні мати свою повноцінну систему управління, можливість приймати самостійні рішення з питань взаємодії з зовнішнім середовищем і з іншими органами. Така організація забезпечить гнучкість і можливість швидкого реагування на зміни в суспільстві завдяки створенню нової системи комунікацій, коли більша частина інформації передаватиметься горизонтальними каналами зв'язку, що сприятиме підвищенню ефективності місцевого самоврядування в Україні.

16. Будь-якій ієрархічно організованій системі притаманні конфлікти, під впливом яких у суспільстві самоконструюються різноманітні моделі взаємовідносин. Органам місцевого самоврядування та їх посадовим особам належить постійно займатися профілактикою деструктивних конфліктів. Особливу роль у цьому відіграють посадові особи, відділи, служби, що відповідають за формування систем та організаційних структур управління, розробляють політику

мотивацій і методи організації праці. Попередженню таких конфліктів сприятиме: а) чітке визначення функцій і повноважень органів і посадових осіб місцевого самоврядування; б) налагодження різноманітних видів зв'язку: внутрішнього в системі органів місцевого самоврядування і зовнішнього – з населенням, об'єднаннями громадян, різними соціальними групами; в) дотримання балансу повноважень і відповідальності, для чого в органу, посадової особи, відповідальної за виконання певного завдання, мають бути всі необхідні для цього повноваження; г) використання різноманітних форм заохочення.

17. Низький рівень розвитку місцевого самоврядування як головного інституту громадянського суспільства значною мірою зумовлюється безвідповідальністю його органів і посадових осіб. У зв'язку із цим особливо актуальними є питання організації і здійснення контролю за діяльністю (бездіяльністю) органів і посадових осіб на місцевому рівні. Послаблення контролю за органами місцевого самоврядування з боку держави повинно компенсуватися контролем з боку населення. Для впровадження ефективного громадського контролю за діяльністю органів та посадових осіб місцевого самоврядування необхідно прийняти закон «Про громадський контроль», реформувати законодавство про інформацію (визначити види публічної інформації й порядок її обов'язкового оприлюднення), вдосконалити правове регулювання форм безпосередньої демократії та механізму реалізації рішень прийнятих територіальною громадою або її певною частиною.

18. Місцеве самоврядування потребує створення логічної, взаємоузгодженої системи нормативно-правових актів, такої, що відображала б усі найважливіші аспекти і враховувала всі особливості об'єкта правового регулювання. Брак єдиної стратегії його розвитку негативно відбивається на формуванні правової політики в цій сфері. Відповідно до визначеної Конституцією України концепції місцевого самоврядування потрібно провести реформування організаційних, територіальних, матеріально-фінансових та інших основ організації публічної влади, прийняти в новій редакції Закони України «Про місцеве самоврядування в Україні», «Про місцеві державні адміністрації», закони «Про місцеві референдуми», «Про територіальний устрій України», «Про комунальну власність», інтенсифікувати роботу щодо підготовки кодифікованого правового акта, який комплексно регламентував би суспільні відносини у сфері місцевого самоврядування. Новелізація правового регулювання місцевого самоврядування повинна здійснюватися з урахуванням світових процесів універсалізації права й конвергенції правових систем.

Список опублікованих праць за темою дисертації:

1. Любченко П.М. Конституційно-правові основи розвитку місцевого самоврядування як

інституту громадянського суспільства: Монографія. – Харків: Одіссей, 2006. – 352с.

2. Місцеве самоврядування в Україні в умовах становлення правової держави: Монографія / За ред. Ю.М. Тодики і В.А. Шумілкина. – Харків: Одіссей, 2004. – 392 с. (у співавторстві).

3. Любченко П.М. Компетенція суб'єктів місцевого самоврядування. – Харків: Модель всесвіту, 2001 – 224 с.

4. Любченко П.М. Коментар до ст. 7 // Конституція України: Науково-практичний коментар/ Ред. кол. В.Я. Тацій, Ю.П.Битяк, Ю.М.Грошевой та ін. – Харків: Право; К.: Концерн “Видавничий дім “Ін Юре”, 2003. – С. 38-43.

5. Любченко П.М. Порівняльний аналіз конституційного регулювання місцевого самоврядування в Україні та інших країнах // Місцеве самоврядування в умовах демократичної держави / За ред. Ю.П. Битяка. – Х.: Право, 2005. – С. 64-82.

6. Державне будівництво і місцеве самоврядування в Україні Підручник / За ред. С.Г.Серьогіної. – Х.: Право, 2005 – С. 213-219.

7. Любченко П.М. Висування і реєстрація кандидатів у депутати та кандидатів на посаду сільського, селищного, міського голови // Законодавство про вибори депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, місцевих рад та сільських, селищних, міських голів : Наук.-практ. посіб. / Кол. авт.: Панов М.І., Серьогіна С.Г., Любченко П.М. та ін. – Х.: Харків юридичний, 2006. – С. 133-166.

8. Любченко П.М. Конституційні гарантії місцевого самоврядування // Проблеми активізації конституційно-правових досліджень і вдосконалення викладання конституційного права: Зб. наук. ст.. / Голова редкол. В.Я.Тацій. – Х.: Нац. юрид. акад. України, 1999. – С. 229-239.

9. Любченко П.М. Підсистеми публічної влади: правове регулювання їх взаємодії // Пробл. законності: Респ. міжвідом. наук. зб./ Відп. ред. В.Я. Тацій. – Х.: Нац. юрид. акад. України, 1999. – Вип. 40. – С. 38-44.

10. Любченко П.М. Принципи місцевого самоврядування // Пробл. законності: Респ. міжвідом. наук. зб./ Відп. ред. В.Я. Тацій. – Х.: Нац. юрид. акад. України, 2001. – Вип. 50. – С. 41-49.

11. Любченко П.М. Територіальна громада: проблеми регулювання правового статусу // Державне будівництво та місцеве самоврядування: Зб. наук. пр. – Х.: Право, 2002. – Вип. 2. – С. 50-60.

12. Любченко П.М. Матеріальна і фінансова основа місцевого самоврядування // Пробл. законності: Респ. міжвідом. наук. зб./ Відп. ред. В.Я. Тацій. – Х.: Нац. юрид. акад. України, 2002. – Вип. 62. – С. 11-21.

13. Любченко П.М. Громадянське суспільство: концептуальні особливості інтерпретації //

Державне будівництво та місцеве самоврядування: Зб. наук. пр. – Х.: Право, 2003. – Вип. 6. – С. 3-15.

14. Любченко П.М. Функції місцевого самоврядування: проблеми теоретичного й нормативного визначення // Пробл. законності: Респ. міжвідом. наук. зб. / Відп. ред. В.Я. Тацій. – Х.: Нац. юрид. акад. України, 2003. – Вип. 64. – С. 12-22.

15. Любченко П.М. Громадянська активність – основа розвитку місцевого самоврядування в Україні // Пробл. законності: Респ. міжвідом. наук. зб. / Відп. ред. В.Я. Тацій. – Х.: Нац. юрид. акад. України, 2004. – Вип. 65. – С. 53-62.

16. Любченко П.М. Конституційно-правові проблеми визначення структури громадянського суспільства // Вісн. Акад. прав. наук України. – 2004. – № 3(38). – С. 43-53.

17. Любченко П.М. Адміністративний нагляд і контроль за діяльністю органів місцевого самоврядування: проблеми правового регулювання // Прокуратура. Людина. Держава. – 2004. – № 11. – С. 56-62.

18. Любченко П.М. Історичний розвиток концепцій громадянського суспільства // Державне будівництво та місцеве самоврядування: Зб. наук. пр. – Х.: Право, 2004. – Вип. 8. – С. 3-15.

19. Любченко П.М. Конституційне регулювання статусу громад: порівняльний аналіз // Вісн. Акад. прав. наук України. – 2005. – № 2(41). – С. 83-91.

20. Любченко П.М. Параметрична оцінка ефективності діяльності органів місцевого самоврядування // Пробл. законності: Респ. міжвідом. наук. зб. / Відп. ред. В.Я. Тацій. – Х.: Нац. юрид. акад. України, 2005. – Вип. 71. – С. 22-31.

21. Любченко П.М. Політична активність громадян – один із основних факторів розвитку місцевого самоврядування // Правничий часопис Донецьк. ун-ту. – 2005. – № 1(13). – С. 18-23.

22. Любченко П.М. Переваги і недоліки пропорційної виборчої системи при формуванні місцевих рад // Право України. – 2005. – № 8. – С. 11-15.

23. Любченко П.М. Проблеми правового регулювання місцевого самоврядування: аналіз змін до Конституції України // Державне будівництво та місцеве самоврядування: Зб. наук. пр. – Х.: Право, 2005. – Вип. 9. – С. 89-98.

24. Любченко П.М. Суперечності в регулюванні правового статусу юридичних осіб комунальної форми власності // Державне будівництво та місцеве самоврядування: Зб. наук. пр. – Х.: Право, 2005. – Вип. 10. – С. 42-52.

25. Любченко П.М. Форми взаємодії органів і посадових осіб у системі місцевого самоврядування // Пробл. законності: Респ. міжвідом. наук. зб./ Відп. ред. В.Я. Тацій. – Х.: Нац. юрид. акад. України, 2005. – Вип. 73. – С. 64-75.

26. Любченко П.М. Співвідношення місцевого самоврядування й держави: конституційно-

правовий аспект // Пробл. законності: Респ. міжвідом. наук. зб./ Відп. ред. В.Я. Тацій. – Х.: Нац. юрид. акад. України, 2005. – Вип. 76. – С. 29-38.

27. Любченко П.М. Конституційний принцип “людина – найвища соціальна цінність” як передумова формування й розвитку громадянського суспільства // Пробл. законності: Респ. міжвідом. наук. зб./ Відп. ред. В.Я. Тацій. – Х.: Нац. юрид. акад. України, 2006. – Вип. 79. – С. 30-39.

28. Любченко П.М. Реформа територіального устрою як чинник розвитку місцевого самоврядування в Україні // Вісн. Акад. прав. наук України. – 2005. – № 4(43). – С. 187-197.

29. Любченко П.М. Громадянське суспільство: окремі аспекти нової парадигми // Пробл. законності: Респ. міжвідом. наук. зб./ Відп. ред. В.Я. Тацій. – Х.: Нац. юрид. акад. України, 2006. – Вип. 78 – С. 38-47.

30. Любченко П.М. Розвиток місцевого самоврядування як інститут громадянського суспільства // Пробл. законності: Респ. міжвідом. наук. зб./ Відп. ред. В.Я. Тацій. – Х.: Нац. юрид. акад. України, 2006. – Вип. 80. – С. 38-46.

31. Любченко П.М. Місцеве самоврядування як конституційний засіб обмеження державної влади // Пробл. законності: Респ. міжвідом. наук. зб./ Відп. ред. В.Я. Тацій. – Х.: Нац. юрид. акад. України, 2006. – Вип. 81. – С. 42-50

32. Любченко П.М., Остапенко О.Г. Сутність компетенції органів самоорганізації населення // Актуальні проблеми державного управління: Зб. наук. пр. – Х.: Вид-во ХарРІ НАДУ «Магістр», 2006. – № 1(27). – С. 343-353.

33. Любченко П.М. Місцевий референдум як пріоритетна форма волевиявлення громадян у сфері місцевого самоврядування // Пробл. законності: Респ. міжвідом. наук. зб. / Відп. ред. В.Я. Тацій. – Х.: Нац. юрид. акад. України, 2006. – Вип. 84. – С. 40-47.

34. Любченко П.М. Конфлікти у сфері місцевого самоврядування і шляхи їх вирішення // Пробл. законності: Респ. міжвідом. наук. зб./ Відп. ред. В.Я. Тацій. – Х.: Нац. юрид. акад. України, 2006. – Вип. 83. – С. 86-96.

35. Любченко П.М. Конституційні засади становлення та розвитку громадянського суспільства в Україні // Правове регулювання економіки: Зб. наук. пр. – К.: Київ. нац. екон. ун-т, 2006. – № 6. – С. 31-42.

36. Любченко П.М. Проблеми правового регулювання взаємовідносин суб'єктів підприємництва й органів місцевого самоврядування // Пробл. законності: Респ. міжвідом. наук. зб./ Відп. ред. В.Я. Тацій. – Х.: Нац. юрид. акад. України, 2007. – Вип. 89. – С. 39-49.

37. Любченко П.М. Місцеве самоврядування і громадські організації: правове регулювання взаємовідносин // Пробл. законності: Респ. міжвідом. наук. зб./ Відп. ред. В.Я. Тацій. – Х.: Нац.

юрид. акад. України, 2007. – Вип. 90. – С. 19-28.

38. Любченко П.М. Сфера місцевого самоврядування // Вісн. Харків. ун-ту № 456: Серія: «Актуальні проблеми сучасної науки в дослідженнях молодих вчених м. Харкова»: У 2-х ч. – Харків, 2000. – С. 29-32.

39. Любченко П.М. Підходи до визначення питань, які вирішуються територіальною громадою та її органами // Актуальні проблеми формування правової держави в Україні (До 50-ї річниці Конвенції про захист прав людини та основних свобод): Тези доп. та наук. повідом. Всеукр. наук.- практи. конф. молодих учених. – Х.: Нац. юрид. акад. України, 2000. – С. 21-24.

40. Любченко П.М. Проблеми правового регулювання комунальної власності // Право власності: проблеми забезпечення, реалізації та захисту: Тези доп. та наук. повідом. семінару молодих учених (м. Харків, 14-15 вер. 2001р.) / За ред. М.І. Панова. – Х.: Нац. юрид. акад. України, 2001. – С. 54-57

41. Любченко П.М. Громадські послуги: наближення їх до споживачів // Правові проблеми реформування регіональної влади: Матер. наук.-практи. конф. (м. Харків, 12 квітня 2002р.) / За ред. Ю.П. Битяка. – Х: НДІ держ. буд-ва та місцевого самоврядування АПрН України, 2002. – С. 23-26.

42. Любченко П.М. Проблеми правового регулювання компетенції органів місцевого самоврядування // Проблеми правового регулювання місцевого самоврядування: Матер. наук.-практи. конф. (м. Харків, 4-5 груд. 2001р.) / За ред. М.І.Панова. – Х.: Нац. юрид. акад. України, 2002. – С. 154-157.

43. Любченко П.М. Регулювання діяльності органів самоорганізації населення // Теорія та практика державного управління. – Вип. 2: Державне управління та місцеве самоврядування: Тези III Міжнар. наук. конгресу (26 лютого 2003р.) – Х.: Вид-во ХарРІ НАДУ “Магістр”, 2003 – С. 44-46.

44. Любченко П.М. Проблеми новелізації статусу місцевого самоврядування // Проблеми удосконалення правового регулювання місцевого самоврядування в Україні: Матер. Міжнар. наук.-практи. конф. (м. Харків, 25 трав. 2004р.) / За ред. Ю.П. Битяка. – Х: Ін-т держ. буд-ва та місц. самоврядування АПрН України, 2004. – С. 15-21.

45. Любченко П.М. Шляхи підвищення ефективності діяльності місцевих рад в сфері управління комунальною власністю // Проблеми правового за безпечення економічної та соціальної політики в Україні: Матер. наук.- практи. конф. (м. Харків, 24-25 трав. 2005р.) – Х.: Нац. юрид. акад. України, 2005. – С. 242-246.

46. Любченко П.М. Аналіз окремих аспектів змін конституційного регулювання місцевого самоврядування // Науковий потенціал України: Матер. першої всеукр. наук.-практи. інтернет-конф. (1-5 березня 2005 р.) / К.: ТОВ “ТК “МЕГАНОМ”, 2005. – С. 64-66.

47. Любченко П.М. Правове регулювання місцевого самоврядування: проблеми, перспективи // Правова система суспільства: проблеми, перспективи: Матер. першої міжнар. наук.-практ. конф. (м. Кіровоград, 13-14 трав. 2005 р.) – Кіровоград: КФ УРЛ “Україна”, 2005. – С. 39-42.

48. Любченко П.М. Громадянське суспільство та держава: співвідношення та механізми взаємного впливу // Соціально-політичні протиріччя та проблеми соціального партнерства: Зб. наук. тез (за матер. XVI Харків. політолог. чит.). – Х.: Нац. юрид. акад. України, 2005. – С. 68-70.

49. Любченко П.М. Конституційно-правова відповідальність суб'єктів виборчого процесу: теорія і практика // Відповідальність за порушення виборчого законодавства та шляхи вдосконалення суміжного законодавства: Матер. наук.-практ. конф. (м. Київ, 24 листопада 2005 р.) – К.: ПЦ «Фоліант», 2005. – С. 106 – 111.

50. Любченко П.М. Основні напрямки удосконалення конституційного регулювання статусу органів та посадових осіб місцевого самоврядування // Конституція України: досвід реалізації та шляхи удосконалення: Матер. «круглого столу», орг. і провед. НДІ держ. буд-ва та місц. самоврядування АПрН України з нагоди 10-ї річниці прийняття Конституції України. (м. Харків, 21 черв. 2006 р.) / Ред. кол.: Ю.П. Битяк, І.В. Яковюк, Г.В. Чапала. – Х.: Право, 2006. – С. 11,12.

51. Любченко П.М. Проблеми визначення соціальної основи місцевого самоврядування на обласному та районному рівні // Місцеве самоврядування в Україні: сучасність та перспективи: Матер. наук.-практ. конф. з нагоди 10-річчя прийняття Закону «Про місцеве самоврядування в Україні» та ратифікації Європейської хартії місцевого самоврядування, (м. Харків, 26 черв. 2007 р.) / Ред. кол.: Ю.П. Битяк, М.І. Тітов, С.Г. Серьогіна та ін. – Х.: Стиль-Издат, 2007. – С. 47-52

АНОТАЦІЯ

Любченко П.М. Місцеве самоврядування в системі інститутів громадянського суспільства: конституційно-правовий аспект. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.02 – конституційне право. – Національна юридична академія України імені Ярослава Мудрого, м. Харків, 2007.

Роботу присвячено дослідженню конституційно-правового статусу місцевого самоврядування як основоположного інституту громадянського суспільства. Комплексно розглянуто поняття і структуру громадянського суспільства, конституційні засади функціонування його інститутів. Проаналізовано основні теорії самоврядування, запропоновано авторське визначення місцевого самоврядування як однієї з основних форм народовладдя, конституційного засобу обмеження державної влади. Доведено залежність розвитку місцевого самоврядування від громадянської й політичної активності населення. Проведено детальне дослідження

взаємовідносин місцевого самоврядування з державою, об'єднаннями громадян, ЗМІ та іншими інститутами громадянського суспільства, сформульовано пропозиції щодо вдосконалення їх правового статусу.

Дисертаційна робота містить низку конкретних пропозицій щодо вирішення проблем формування органів місцевого самоврядування, правової регламентації контрольної та наглядової діяльності в сфері місцевого самоврядування, розв'язання конфліктів між суб'єктами місцевого самоврядування, удосконалення правового регулювання їх відповідальності.

Розроблено сучасну теорію місцевого самоврядування як інституту громадянського суспільства, визначено його роль у забезпеченні стабільності конституційного ладу і розвитку конституціоналізму в Україні. Сформульовані концептуальні засади й напрямки реформування місцевого самоврядування і вдосконалення його правової основи.

Ключові слова: місцеве самоврядування, народовладдя, громадянське суспільство, територіальна громада, органи місцевого самоврядування, держава, інститути громадянського суспільства, юридична відповідальність, правове регулювання.

АННОТАЦІЯ

Любченко П.Н. Местное самоуправление в системе институтов гражданского общества: конституционно-правовой аспект. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени доктора юридических наук по специальности 12.00.02 – конституционное право. – Национальная юридическая академия Украины имени Ярослава Мудрого, г. Харьков, 2007.

Диссертация посвящена исследованию конституционно-правового статуса местного самоуправления как основного института гражданского общества. Рассмотрены в комплексе понятие и структура гражданского общества, правовые основы функционирования его институтов. Сформулированы основные положения новой парадигмы гражданского общества, проведен анализ взаимосвязи его структурных составных в статическом (институциональном) и динамическом (функциональном) аспектах.

В работе местное самоуправление рассматривается как (а) фундаментальный принцип конституционного строя, (б) форма народовластия, (в) подвид публичной власти, (г) право, (д) конституционный способ ограничения государственной власти, (е) разновидность общественного управления, (ё) форма привлечения граждан к разрешению вопросов местного значения, (ж) системная организация. Проанализированы основные теории самоуправления, сформулировано авторское определение местного самоуправления как одного из основных институтов гражданского общества, обоснована зависимость его развития от гражданской и политической

активности населения.

Значительное внимание уделено исследованию взаимоотношений субъектов местного самоуправления с государством, политическими партиями, общественными и религиозными организациями, средствами массовой информации, субъектами предпринимательской деятельности и другими институтами гражданского общества, вносятся предложения в отношении дальнейшего совершенствования правового регулирования их статуса. Взаимоотношения институтов гражданского общества должны строиться по принципу разделения сфер влияния, сдержек и противовесов.

Местное самоуправление в гражданском обществе является (а) специфическим (общественно-публичным) институтом, (б) правом территориальных громад ответственно регламентировать значительную часть вопросов гражданского общества и управлять, действуя в пределах, определенных Конституцией и законами, в собственных интересах, (в) формой политической самоорганизации локальных сообществ, (г) правом и реальной возможностью органов (сформированных территориальными громадами, которые подконтрольны и подотчетны им, выражают их общие интересы, организованы и функционируют на основе демократических принципов) регулировать общественные отношения, (д) правовой формой реализации народного суверенитета.

Международный опыт местного самоуправления свидетельствует, о внедрении разнообразных систем управления на местном уровне, которые, как правило, обусловлены государственным режимом, формой государственного устройства, разными подходами к пониманию сущности и природы государственной власти, административно-территориальным устройством, национальными и историческими особенностями и традициями. Вместе с тем все больше проявляется тенденция постепенной унификации правового регулирования статуса субъектов местного самоуправления, форм и методов их деятельности, которая является частью общемирового процесса сближения англосаксонской, континентальной, мусульманской, индуской и других правовых систем.

Исследованы властные отношения в системе местного самоуправления, сформулированы конкретные предложения по разрешению проблем формирования его органов, разграничению полномочий между ними, осуществлению контрольной и надзорной деятельности государственных органов в сфере местного самоуправления, преодолению конфликтов между субъектами местного самоуправления и другими институтами гражданского общества. Проведен анализ юридической ответственности субъектов местного самоуправления, определены основные направления повышения эффективности их функционирования в системе публичной власти.

Всесторонне проанализирована роль местного самоуправления в процессе обеспечения

стабильности конституционного строя и становления конституционализма в Украине. Процесс развития местного самоуправления неразрывно связан с формированием современных представлений о демократии, правах и свободах человека и гражданина, являющихся конституционной основой становления и развития гражданского общества.

Разработана современная теория местного самоуправления как института гражданского общества, определены и рассмотрены основные направления его развития, повышения эффективности деятельности его органов и должностных лиц. Сформулированы концептуальные подходы к реформированию местного самоуправления и совершенствованию законодательства, регулирующего отношения в этой сфере.

Ключевые слова: местное самоуправление, народовластие, гражданское общество, территориальная громада, органы местного самоуправления, государство, институты гражданского общества, юридическая ответственность, правовое регулирование.

ANNOTATION

Lyubchenko P.N. Local government in the system of civil society institutes: constitutional-and-legal aspect. – Manuscript.

Dissertation for Doctor of legal sciences scientific degree, speciality 12.00.02- constitutional law – Yaroslav the Wise National Law Academy of Ukraine, Kharkov, 2007.

The dissertation is devoted to the research of local government constitutional-and-legal status as a fundamental institute of civil society. A concept and structure of civil society, the constitutional basis of its institute functioning is comprehensively considered.

The basic theories of self-government were analysed, the definition of local government as one of main forms of democracy, and the constitutional method of the government limitation were proposed by the author. Dependence of local government development on the population civil and political activity was proved. The detailed investigation of mutual relations between the local government and the state, the civil organizations, the mass media, the other civil society institutes was carried out, the propositions about their legal status improvement were formulated.

There is a number of concrete propositions in dissertation about the solution of such problems as: the forming of local government organs; the legal regulations of control and supervision activity in local government sphere; the conflict between the subject of local government; the improvements of legal regulation of their (subjects of local government). Its role in stable constitutional order provision and the constitutionalism development in Ukraine was defined. The conceptual basis and directions of local government reformation and its legal ground improvement were formulated.

Keywords: local government, democracy, civil society, territorial community institutions of local

governing, state, institutes of civil society, legal responsibility.

Відповідальний за випуск
кандидат юридичних наук, доцент

В.О. Величко

Підписано до друку 20.03.2008 р. Формат 60x90/16

Папір офсетний. Віддруковано на різнографі.

Ум. друк. арк. 1,7. Обл.-вид. арк. 1,9.

Тираж 100 прим. Зам. № 3105

Друкарня

Національної юридичної академії України

імені Ярослава Мудрого

Україна, 61024, м. Харків, вул. Пушкінська, 77